

DE NEDERLANDSCHE SPECTATOR: DE GESCHIEDENIS VAN
EEN WEEKBLAD IN PLAATJES

Kreatief (1927) 2-3

Toen op 7 januari 1860 het eerste nummer van De Nederlandsche Spectator verscheen, was het onmiddellijk duidelijk wat de redactie en medewerkers voor ogen stond. Zij wilden een weekblad maken waarin wetenschap, kunst en letteren op geïntegreerde wijze aan bod kwamen. Dit was zo noodzakelijk 'omdat, op welk gebied ook, wij onze beschouwingen van een echt Nederlandsch standpunt zullen trachten ingang te doen vinden'. Dat klinkt ons misschien wat oubollig in de oren, maar De Nederlandsche Spectator was aanvankelijk een vrijzinnig, ja zelfs een Multatuliaans weekblad. De medewerkers waren gerecrueteerd uit de redacties van drie andere tijdschriften. Een van die tijdschriften was het vanaf 1856 verschijnende Nederlandsche Spectator, onder redactie van de oude heer Smits, die onder zijn eigen naam Mark Prager Lindo de redactie van de nieuwe 'Spectator' voerde. Hij trad twee jaar later weer af omdat 'De afstand, tusschen de woonplaats van den heer Lindo en de stad waar de Spectator wordt uitgegeven' te groot was geworden. Met een medewerkersbestand waaronder R.C. Bakhuizen van den Brink (tot aan zijn dood in 1865 de primus inter pares), J.J. Cremer, Cd. Busken Huet (later gehoord omdat hij zijn overtocht naar Indië door de conservatieve regering had laten betalen in ruil zijn activiteiten om daar de persvrijheid te onderdrukken), G. Keller en C. Vosmaer (na 1865 de rol van Bakhuizen van den Brink overnemend) profileerde het nieuwe weekblad zich als een liberale spreekbuis, die bijvoorbeeld niet tegen godsdienst op zichzelf was, maar wel tegen iedere vermenging van godsdienst met onderwijs en politiek. Vooral iemand als Vosmaer stond het rationalisme voor. Dit bracht hem dan ook vaak in conflict met J.A. Alberdingk Thijm (de vader van Lodewijk van Deyssel), die kunstzinnig misschien wel op één lijn stond met Vosmaer, maar levensbeschouwelijk des te minder. Het is onmogelijk hier ook maar een verantwoordende bloemlezing van medewerkers te geven. De Nederlandsche Spectator is tot in 1908 wekelijks verschenen, dus het medewerkersbestand moet enorm uitgebreid zijn geweest.

Na het aantreden van Boele van Hensbroek kreeg het blad een reactionair karakter, hoewel progressief georiënteerde vrouwen als Elise A. Haighton (waarschijnlijk geen familie van Alfred

Haighton, die samen met Lodewijk van Deyssel, George Kettmann, Pieter Emiel Keuchenius en Jeanne Kloos-Reyneke van Stuwe in de redactie van **De Nieuwe Gids** zat toen die in nationaal-socialistisch vaarwater was gekomen) die ook onder de pseudonimen Brunhilde en Hroswitha opereerde, wel kon blijven meewerken.

Twee vaste bestanddelen van **De Nederlandsche Spectator** waren de bijna wekelijkse 'Vlugmaren' en de wekelijkse prent. De 'Vlugmaren' werden tot halverwege de jaren tachtig bijna allemaal door Vosmaer geschreven. Hoewel de rubriek op zijn naam geïnspireerd is, schreef hij (en zijn opvolgers) zijn stukken toch onder het pseudoniem Flanor. Zijn commentaren op actuele letterkundige en politieke kwesties waren zo populair dat er kennelijk ook behoefte was ze te bundelen. **De Nederlandsche Spectator** kwam vanaf het einde van de jaren zeventig ook geregeld met poëzie op de proppen. Vosmaer, Couperus en ook de prins van de latere beweging van de Tachters, Jacques Perk, publiceerden er hun gedichten. Kloos zou later, onder het pseudoniem Q.N., als essayist mee gaan werken.

Als wij geen Multatuli hadden gekend, was de periode van vlak voor de Tachtigers, met hun spraakmakende tijdschrift **De Nieuwe Gids**, waarschijnlijk nog meer verduisterd dan die nu al is. Wie leest nog **Het gevaarlijke nichtje** of **Het Servetje** van Gerard Keller? Dat hij nog een populair voorbeeld is, moge blijken uit de herdruk van dat laatste boek in 1967. Goed, Beets en Klikspaan worden ook nog herdrukt en een enkele keer wordt Piet Paaltjens nog wel eens geciteerd, maar het houdt toch niet over. Alleen daarom al is het heel verheugend dat Nop Maas een schitterend uitgevoerde bloemlezing heeft verzorgd van de prenten uit **De Nederlandsche Spectator**. Terwille van de enorme hoeveelheid prenten heeft hij een thematische keuze gemaakt. Maas heeft de prenten die betrekking hebben op het letterkundig leven uit die tijd gekozen en uitvoerig toegelicht. Al eerder hebben we getuige kunnen zijn van de bevoegdheid van Maas over de literaire persgeschiedenis van de negentiende eeuw. Hij is ook de initiatiefnemer van de **vaderland-reeks**, een simpel uitgevoerde, maar met grote nauwkeurigheid geredigeerde serie boekjes met artikelen uit de ter ziele gegane Haagse krant **Het Vaderland**. De 'Spectator' en **Het Vaderland** zijn lange tijd door dezelfde uitgever (Thieme en Nijhoff) uitgebracht.

In 1869 werd de moordende zegelbelasting opgeheven. Het recht van vrije meningsuiting was dan wel door de Franse Revolutie bijna honderd jaar eerder bepleit, maar de 'Spectator' moest tot 1869 toch nog altijd zo'n drieduizend gulden per jaar zegelbelasting betalen op basis van een oplage van ruim tweeduizend exemplaren. Zeker voor een vrijzinnig blad dat zijn lezers niet

alleen in de gegoede klasse zocht, was dat een hard gelag. In de voorbeeldige 50-pagina's lange inleiding, waarbij de noten gewoon onderaan de bladzijde staan in plaats van ergens achterin het boek verstopt, schrijft Maas dat er in onze eigen tijdschriften geen gelijke van de 'Spectator' is te vinden. Geen blad zou fungeren als nieuwsblad op kunstzinnig en wetenschappelijk gebied, kritiseren, novellen publiceren en bijdragen van satirische en opiniërende aard plaatsen. Hij noemt allerlei binnenlandse en buitenlandse voorbeelden. Ik geloof dat de inleider hier vergeet te melden dat we wel zo'n blad gekend hebben in de vorm van **Hollands Diep**.

In de **Index librorum prohibitorum** van 1864 stonden de boeken die een goed katholiek niet mocht lezen. De 'Spectator' zou de 'Spectator' niet zijn als enkele van die boeken niet in haar kolommen werden besproken en op de begeleidende prent wordt duidelijk de draak gestoken met de censuur. Hoe prettig voor ons is dat Maas de politiek in tal van prenten niet geschuwd heeft. Zo is daar de kwestie rondom de herdenking van de inval in Heiligerlee door Lodewijk van Nassau. Ook hier hadden de katholieken grote moeite mee, omdat deze aanzet tot de Tachtigjarige Oorlog toch nog altijd trouwbreuk met de wettige koning Filips II betekende. Zonder in al te flauwe details te vervallen ontrafelt Maas in de begeleidende tekst bij de prent hoe de discussie over deze zaak in media als **Dietsche Warande** en **De Tijd** gevoerd werd. Op de afbeelding is duidelijk te zien hoe Thym (redacteur/uitgever van **Dietsche Warande**), Brouwers en Schaepman (aangevuurd door **De Tijd**) aanleggen op een schijf waarop het borstbeeld van Willem de Zwijger staat.

Veel prenten drijven de spot - of ijveren er juist voor - met de ontombare lust van de negentiende-eeuwers om overall standbeelden te plaatsen. Er moesten rechtopstaande grafzerken komen voor Van Lennep, Huygens, Hooft, Vosmaer, Bilderdijk, Bredero, Vondel en nog veel meer. Waar moesten ze staan, waar juist niet, wie moest ze betalen en waarom voor die of die geen standbeeld? Het is echt te veel om op te noemen wat er allemaal in de 'Spectator' aan de orde kwam. A. van der Linde trapte in een twintigdelige (!) artikelenserie tegen de nationale eigenwaarde aan door te bewijzen dat Gutenberg en niet Laurens Janszoon Coster de boekdrukkunst heeft uitgevonden. Ook de prent waarop de katholieken verweten wordt meer onderdanen van Rome te zijn dan Nederlands staatsburger, zal door de conservatieven niet grappig gevonden zijn.

Het rationalisme van het blad botste natuurlijk ook met het steeds populairder wordende spiritisme. Onder een prent waarop het **Oera-Linda Bok**, zogenaamd naar een handschrift uit de dertiende eeuw, werd getoond (onder de tafel ligt een dik

boek van Darwin) stond ironisch 'Deze prent mag worden overgenomen door het Spritistisch Tijdschrift'.

Natuurlijk is het leuk om te weten wie in 1892 de meest gelezen schrijvers waren. Uit de enquête die de 'Spectator' naar het voorbeeld van een Amerikaans onderzoek hield, blijkt dat het lezerspubliek de l'art pour l'art-poëzie van de Tachtigers nog moest ontdekken. Kloos komt op de lijst van de ongeveer 100 populairste schrijvers helemaal niet voor en Perk staat ergens voorbij de 80. De vijf meest populaire boeken waren: **Camera Obscura** van Beets, **Max Havelaar** van Multatuli, **Gedichten** van de Genestet, **Majoor Frans** van Bosboom Toussaint, **Ferdinand Huyck** van Van Lennep en **Amazone** van Vosmaer. In Amerika mochten ook buitenlandse auteurs genoemd worden, zodat Jules Verne als eerste kon eindigen.

Heel boeiend zijn ook de perikelen rondom de spelling, het **Woordenboek der Nederlandse Taal**, waarover men klaagde dat het nog niet af was (toen al !), de Dreyfus-affaire en het bezoek van Verlaine aan Holland. Dat het blad rond de eeuwwisseling in andere handen was overgegaan, bleek bijvoorbeeld duidelijk uit de besprekingen over feministische literatuur van Wolfgang van der Mey. Volgens hem was het enige recht van de vrouw de aanrecht, al koos hij zijn bewoordingen anders. Op de valreep verhuisde **De Nederlandsche Spectator** in 1907 naar Amsterdam. Dat mocht niet meer baten. In 1908 werd het tijdschrift opgeheven. De 'Spectator' wist zich niet aan te passen aan 'het culturele primaat van de hoofdstad'.

Natuurlijk ben ik zelf ook gaan bladeren in **De Nederlandsche Spectator**. Alleen al het bekijken van de advertenties biedt een onbeschrijflijk genot. In de editie van 25 februari 1864 staat een advertentie voor een boek dat ik dolgraag zou lezen: '**De Opkomst en ontwikkeling van de Electriche Telegraaf**. Met afbeeldingen en beschrijvingen der voornaamste Toestellen en Stroomlopers. Naar den tweeden Engelschen druk van Robert Sabine door W. Koning, Directeur bij de Rijkstelegraaf met 117 Houtsneden. Prijs F1,90'.

Maar met een lopende tentoonstelling over Multatuli in het Letterkundig Museum en het Multatulimuseum en ook vanwege het Multatuli-jaar, kortom dwingende redenen om eens wat meer dan de **Max Havelaar** te lezen, raad ik eenieder aan het toch bij de bloemlezing van Nop Maas te houden.

Hans Renders

Nop Maas, met medewerking van Frank Engering: **De Nederlandsche Spectator**. Schetsen uit het letterkundig leven van de twee-

de helft van de negentiende eeuw. Veen uitgevers, Amsterdam,
1986, 430 blz., fl. 39,50.